

94(497.115)"1941/1943"
355.48(497.115)"1941/1943"
94:355.425.2(=18)(497.115)"1941/1943"
COBISS.SR-ID 61192457

Оригиналан научни рад
Примљен: 29. новембар 2020.
Прихваћен: 22. септембар 2021.

Др Игор Вукадиновић, научни сарадник
Балканолошки институт САНУ, Београд
e-mail: vukadinovicigor3@gmail.com

ИТАЛИЈАНСКЕ И АЛБАНСКЕ ОРУЖАНЕ ФОРМАЦИЈЕ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ (1941–1943)¹

АПСТРАКТ: Рад се бави војним аспектом италијанско-албанске окупације Косова и Метохије у периоду од 1941. до 1943. године. Италијанска војска је приликом напада на Југославију искористила албанске герилске формације за слање и деморализацију југословенских трупа. Након тога, настојала је да ограничи деловање качачких формација пошто су масовни злочини над српским становништвом доводили до јачања покрета отпора. Основни задатак 38. пешадијске дивизије „Пуља“ и карабинијерије на Косову и Метохији било је очување фашистичког поретка и спречавање ширења покрета отпора окупацији. У контроли освојених територија важну улогу су имали албански пукови у саставу Италијанске војске и Фашистичке милиције Албаније, као и добровољне формације албанских сељака вулнетари. Слање позиције Италије у рату довело је до реорганизације

¹ Чланак је настао као резултат рада у Балканолошком институту САНУ који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2021. године број: 451-03-9/2021-14/200170 од 5. 2. 2021.

војних и полицијских снага „Краљевине Албаније“ и формирања нових албанских војних јединица.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Косово и Метохија, окупација, карабинијерија, жандармерија, италијанска војска, албанска војска, вулнетари

Увод

Италијанска окупација Албаније 1939. године обележена је настојањем Рима да обезбеди наклоност домицијалног становништва, услед чега су задржани елементи албанске државности. Круна одбеглог краља Ахмета Зогуа додељена је италијанском краљу Виториу Емануелеу III Савојском, тако да су се две земље нашле у персоналној унији.² Основним статуом Краљевине Албаније, донетим указом италијанског краља 3. јуна 1939. године, Албанија је дефинисана као „уставна монархија“, краљ је био носилац извршне власти, док је закондавна власт додељена Врховном већу фашистичких корпорација.³ Виторио Емануеле је своја овлашћења у Албанији пренео на институцију регента, коју је преузео генерал-потпуковник Франческо Јакомини.⁴ Јакоминијев уред, односно намесништво, власт је делио са Саветом министара, у којем су министарске функције заузимали припадници албанске политичке и интелектуалне елите из Тиране.⁵

Главну оружану силу у земљи чинио је 26. армијски корпус Италијанске војске, којим је управљала Врховна команда оружаних снага Албаније (*Comando Superiore Truppe Albania*). Током прва четири месеца италијанског присуства још увек је постојала и Албанска војска, да би 13. јула 1939. године било извршено симболично „уједињавање“ две војске, према којем су албанске војне јединице задр-

² Giovanni Villari, „A Failed Experiment: The Exportation of Fascism to Albania“, *Modern Italy*, XII, br. 2 (2007), 160.

³ Redi Halimi, „L’Albania fascista (1939-1943). Stato della ricerca e piste da seguire“, *Diacronie*, XXXI, br. 3 (2017), 3.

⁴ Франческо Јакомини је претходно обављао дужност италијанског амбасадора у Албанији. Видети: Robert Elsie, ur., *Historical Dictionary of Albania. Second Edition* (Lanham – Toronto – Plymouth: Scarecrow Press 2010), xxvi.

⁵ Arkivi Qendror Shtetëror (AQSH), fondi (f.) 178, Ministria e Financave, Drejtoria e Pergjithshme e Financave, 1919 – Drejtoria e Financave, viti (v.) 1941, dosja (d.) I-2636, njësia arkivore (n.a.) 2, Rregullimi dhe administrimi i shkollave të mesme në Kosovë e Dibër, 12. 11. 1941.

жане до нивоа батаљона и батерија, који су се налазили у саставу италијанских пукова. Проценат албанских официра и војника који су задржани у служби био је прилично висок, преко 70%, што је пре свега имало пропагандни карактер с обзиром на то да Италијани нису ценили квалитет албанског официрског кадра.⁶

Албанске снаге у „уједињеној“ војсци чинило је шест пешадијских батаљона, три артиљеријске батерије и једна противавионска јединица. Најутицајнији Албанац у Италијанској војсци био је Пренк Первизи (1897–1977), који је до 1939. године вршио важне војне и дипломатске дужности код краља Ахмета Зогуа. Имајући у виду Первизијев углед, Италијани су га поставили за командант албанских батаљона у саставу Врховне команде оружаних снага Албаније.⁷ Након пораза у рату са Грчком у октобру 1940. године, Италијани су албанске офицере и војнике оптужили за дезертерство и издају, али су албанске војне јединице ипак задржане.⁸ У септембру 1939. године формирана је Албанска фашистичка милиција (*црно-кошуљаши* или *сквадре*) као добровољна војна формација Фашистичке партије Албаније. Фашистичка милиција се састојала из четири легије, у којима су официри били Италијани, док је међу подофицирима и војницима било и Албанаца. Команда трупа налазила се у Тирани, али је била подређена Добровољној милицији за националну безбедност у Риму. Црнокошуљашки батаљона углавном су деловали у оквиру дивизија италијанске војске.⁹

Окупација дела Јужне Србије од стране италијанско-албанске војске

У Априлском рату учествовала су два италијанска корпуса из Албаније, која су на тај простор пребачена у фебруару и марту 1943. године: 14. корпус под командом Ђованија Векија, и 17. оклопни

⁶ Giovanni Villari, „Repressione e resistenze in Albania“, *Qualestoria*, br. 2 (2015), 83.

⁷ Након капитулације Италије 1943. године, Первизи је постао министар одбране у новој влади, организујући борбу против југословенских снага на Косову и Метохији у последњој фази рата.

⁸ G. Villari, „A Failed Experiment...“, 163.

⁹ Leszek Molendowski, „Mozaika narodów Europy. Włoskie jednostki kolonialne i sojusznice w latach 1939–1941 (cz. II)“, *Histmag*, 26. 10. 2007, <https://histmag.org/Mozaika-narodow-Europy.-Wloskie-jednostki-kolonialne-i-sojusznice-w-latach-1939-1941-cz.-II-1569> (Приступљено 17. 8. 2020).

корпус под командом Ђузепеа Пафундија. Док је напад 17. корпуса био усмерен према Боки, Црној Гори и Рашкој, 14. корпус је покривао простор Косова и Метохије и Западне Македоније, у који су италијанске јединице почеле да улазе 7. априла, дан након почетка немачког напада на Југославију. У операцији су учествовале и две легије Фашистичке милиције Албаније, претежно сачињене од Албанаца и италијанских колониста у Албанији. Прва легија деловала је према Косову и Метохији, а друга према Македонији. Важну улогу у албанско-италијанском нападу на Југославију имале су албанске герилске формације, углавном сачињене од избеглих косовскометохијских качака, које су Италијани од 1940. године обучавали у камповима на северу земље. Овим формацијама руководио је Ђузепе Ботаји, кога је Мусолини 4. априла 1941. године именовао за „Генералног инспектора албанских нерегуларних снага“.¹⁰

Почетком априла, информације о нерегуларним албанским качачким формацијама добио је Спасоје Ђаковић, члан Комунистичке партије Југославије, који је 1944. године постао руководилац Озне за Косово и Метохију. Он је од албанских сељака у Ђаковици сазнао да се са албанске стране границе налазе велике групе емиграната у служби Албаније и Италије, спремне да упадну на територију Југославије. Главни задатак ових формација био је да пале насељеничке куће, убијају Србе и шире панику и страх међу српским становништвом, са чиме су наставиле и након окончања Априлског рата.¹¹

Италијани нису успели да заузму простор Косова и Метохије у Априлском рату, већ је тај посао за њих обавио немачки „Вермахт“. Немци су 9. априла избили на Качаничку клисуру, а 11. априла су заузели Призрен. Два пука Косовске дивизије Југословенске војске су у првим данима рата успешно потискивали италијанске снаге и форсирале реку Дрим на северу Албаније. Међутим, након доноше-

¹⁰ О регуларним италијанским војним снагама у Албанији током Априлског рата видети: Marco Cuzzi, „Quando Mussolini costruiva la Grande Albania“, *Limes*, br. 2 (2001), 123–124; О камповима за обучавање албанских качака са Косова и Метохије за борбу против Краљевине Југославије видети: Благоје Павловић, *Страдање Срба 1389–2009* (Београд: БКП, 2010), 49; Milorad Vavić, „Kontrarevolucionarne organizacije na Kosovu i Metohiji 1941–1945. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 3 (1987), 49–68; *Косово и Метохија 1912–2010. Хронологија* (Београд: Институт за савремену историју, 2011), 50–52.

¹¹ Архив Југославије (АЈ), фонд 516, Мемоарска грађа, 2400/2, Спасоје Ђаковић: Братство и јединство.

ња одлуке о капитулацији Југословенске војске 15. априла, два пука су се предала италијанским снагама на прилазима Скадру.¹²

Масовни злочини над српским становништвом на простору Косова, Метохије и Македоније почињени су у првим недељама након почетка Априлског рата. Положај српских цивила отежавала је чињеница да се већина одраслих мушкараца налазила на фронту, услед чега су њихове породице остајале незаштићене. Већ 8. априла Албанци из Ђаковичког среза су у селу Беџ заузели једно од највећих складишта оружја на подручју Косовске дивизијске области.¹³ Албанске нерегуларне формације биле су носиоци погрома над Србима, а придружили су им се локални албански и муслимански главари и политички представници са тог простора: Иљаз Агуши из Приштине, Сефедин-бег Махмутбеговић из Пећи, Гани-бег Криезију из Ђаковице, као и Ферхат-бег Драга и Џафер Дева из Митровице.¹⁴ После краха југословенског војног и државног поретка, косовско-метохијски Албанци су у већини места формирали „добровољне жандармерије“, које су се састојале од лица познатих по проблемима са законом.¹⁵ Италијански дипломата Карло Умилта, који је током лета 1941. године преузео дужност цивилног комесара за новоосвојене територије, навео је да је остао шокиран када је видео количину лешева и порушених српских кућа на путу од Ђаковице до Пећи.¹⁶

Споразумом италијанског министра иностраних послова Галеаца Ђана и немачког шефа дипломатије Јоакима Рибентропа у Бечу 21. априла 1941. године одређене су нове границе и Југославија је подељена између Немачке, Италије и савезних држава Тројног пакта. Највећи део Косова и Метохије додељен је Албанији, док су Зве-

¹² Branko Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu*, (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1992), 101; Далибор Велојић, „Косовска дивизија у Априлском рату“, *Баштина*, св. 36 (2014), 233.

¹³ Владан Виријевић, Златибор Марковић, „Прогон и страдања Срба у Ђаковичком срезу 1941. године“, у *Косово и Метохија у Другом светском рату. Седам деценија касније*, ур: Владан Виријевић, Далибор Елезовић (Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 2016), 94–95.

¹⁴ Бранко Бошковић, „Преглед специфичности народноослободилачког покрета на Косову и Метохији (1941–1945. године)“, *Космет*, I, бр. 1 (1991), 221.

¹⁵ Архив Србије (АС), фонд Безбедносно-информативне агенције, III-139, Реперат о политичком стању у току окупације и после ослобођења, архивска јединица (а.ј.) 55.

¹⁶ Јован Пејин, *Страдање Срба у Метохији 1941–1944*, (Београд: Архив Србије, 1994); Ненад Антонијевић, *Косово и Метохија 1941–1945. година. Ратни злочини* (Београд: Музеј жртава геноцида, 2017), 266.

чански, Лапски, Вучитрнски и мањи део Грачаничког среза задржани под немачком управом окупирани Србије. То је изазвало незадовољство Италијана и Албанаца, који су наредних месеци дипломатским путем покушавали да код Немаца издејствују померање границе Велике Албаније ка северу.¹⁷

Италијани су током маја 1941. године на територију Западне Македоније, Косова и Метохије распоредили две дивизије 14. корпуса. Косово и Метохију је заузела 38. пешадијска дивизија „Пуља“, заједно са 4. мобилизационим батаљоном Краљевске карабинерије. Западна Македонија потпала је под управу 41. пешадијске дивизије „Фиренца“, која је у Априлском рату освојила Дебар, Стругу и околна места на том простору. Обе дивизије су ускоро издвојене из састава 14. корпуса, који је средином јула 1941. године пребачен у Црну Гору, са задатком да угуши масован народни устанак.¹⁸

Регент Франческо Јакомини формирао је посебан управни орган, „Високи државни комесаријат за Косово, Дебар и Стругу“, који је имао задатак да окупирани делове Јужне Србије институционално интегрише у „Краљевину Албанију“. На челу комесаријата налазио се Карло Умилта, а одређена су му два заменика.¹⁹ Заменик комесара за Косово и Метохију био је Фејзи Ализоти, политичар са вишедеценијским политичким искуством у Албанији и Османском царству. Ализоти је из Призрена надгледао увођење фашистичког система на Косову и Метохији.²⁰ Важну улогу у Комесаријату имао је Тахир Штила, некадашњи дипломата Ахмета Зогуа у Београду.²¹ Високи цивилни комесаријат за Косово, Дебар и Стругу је укинут 3. децембра 1941. године а део његових дужности је преузело „Министарство осло-

¹⁷ Услед важности рудника „Трепча“ за немачку војску, Берлин је одлучно одбацио захтеве Италијана и Албанаца. Видети: Dragan Nenezić, *Jugoslovenske oblasti pod Italijom 1941–1943* (Београд: Војноисторијски институт, 1999) 68–70; Драган Алексић, *Привреда Србије у Другом светском рату* (Београд: ИНИС, 2002) 45, 181; Milorad Vavić, Đorđe Ličina, Jovan Pavlovski, Andrija Artuković, Vjekoslav Luburić, Xhafer Deva, Vančo Mihailov (Загреб: Centar za informacije i publicitet, 1985), 196–197.

¹⁸ M. Cuzzi, *n.d.*, 124.

¹⁹ Federico Goddi, „L’occupazione italiana in Montenegro. Forme di guerriglia e dinamiche politiche del collaborazionismo četnico (1941–1943)“, *Qualestoria*, 2 (2015), 73.

²⁰ Глигор Тодоровски, *Окупацијата на Западна Македонија* (Скопље: Мисла, 1975), 18.

²¹ Lucha Micheletta, „Italy, Greater Albania and Kosovo 1939–1943“, *Nuova Rivista Storica*, br. 2 (2013), 524.

бођених крајева“, које је истог дана формирано у Влади Краљевине Албаније. За првог министра изабран је Тахир Штила.²²

Команда дивизије Пуља је 14. јула 1941. године обавестила команду италијанског Четрнаестог корпуса о злочинима над насељеничком српском популацијом: „Последњих дана се на Косову, а нарочито у областима између Пећи и Приштине, догађају силовања, разбојништва, подметања пожара и крађе, које наоружани Албанци чине против Црногораца“. Команда дивизије Пуља је закључила да је циљ ових акција било „застрашивање и исељавање мирних сељака“. У истом извештају наведено је да су разбојничке акције против српских насељеника „енергично сузбијане“ од стране италијанских војника и карабинијера.²³

Команда карабинијерије је по долаксу на Косово и Метохију распустила албанску „добровољну жандармерију“. Из сваке станице албанске добровољне жандармерије, Италијани су једног или два припадника ангажовали у карабинијерији, како би им служили због доброг познавања терена. Четврти мобилизациони батаљон Краљевске карабинијерије је у тренутку заузимања простора Косова и Метохије имао око 1.000 припадника, а до капитулације Италије 1943. године број карабинијера на Косову и Метохији порастао је на око 5.000.²⁴

Италијанска војска и Фашистичка милиција Албаније

Након проширивања територије на рачун Грчке и Југославије 1941. године, Италијанска војска је извршила свеобухватну реорганизацију у овом делу Балканског полуострва. Врховна команда оружаних снага Албаније (9. армија), покривала је целокупан простор „Велике Албаније“, док је Врховна команда оружаних снага Грчке

²² AQSH, f. 166, Ministria e Tokave të Liruar, v. 1942, d. 2; D. Nenezić, *Jugoslovenske oblasti pod Italijom 1941–1943*, 146–147; A. Hadri, „Okupacioni sistem na Kosovu i Metohiji...“, 46.

²³ Сведочанства команде италијанске дивизије „Пуља“ о злочинима над српским становништвом на Косову и Метохији током Другог светског рата налазе се у Централном државном архиву Албаније, у фонду „Високи цивилни комесаријат за Косово, Дебар и Стругу“. Видети: AQSH, f. 167, Komisariati i Naltë Civil për Kosovën, Dibrën, Strugën, v. 1941, d. 174, n.a. 5.

²⁴ АС, БИА, III-117, *Реферат о карабињерију*, а.ј. 2; Ali Hadri, *Narodnooslobodilčaki pokret na Kosovu 1941–1945* (Priština: Zavod za istoriju Kosova, 1973), 102.

(11. армија), са три корпуса покривала италијанску зону окупиране Грчке. Италијанска 9. армија у Албанији била је подељена на три територијалне целине: 4. корпус, са седиштем у Драчу, покривао је простор Западне и Јужне Албаније, док је 25. корпус, са седиштем у Елбасану, деловао у источном делу земље, укључујући и Западну Македонију. Трећу територијалну целину представљао је „Сектор 3“, са седиштем у Призрену, у чијем саставу су се налазили Косово и Метохија и Северна Албанија. На територији Косова и Метохије формиран је подсектор „Косово“, са седиштем у Призрену, којим је управљала пешадијска дивизија „Пуља“.²⁵

Од маја 1941. године до капитулације Италије 8. септембра 1943. године, 38. пешадијска дивизија „Пуља“ са око 7.000 бораца је представљала највећу регуларну војну формацију на Косову и Метохији. Састојала се од 71. и 72. пешадијског пука „Пуља“, 15. артиљеријског пука „Монтенеро“, 115. црнокошуљашког батаљона „Џимино“ и 308. минобацачког батаљона 81 мм. У саставу дивизије налазила се и 38. сигнална чета, 43. артиљеријска чета, 56. санитетска секција и 38. пољска кухиња.²⁶ Командант дивизије био је генерал Алберто Д'Апonte, а начелник штаба потпуковник Ђорђо Милацо.²⁷ Команда дивизије је у априлу 1942. године донела одлуку и о формирању јединице противваздушне одбране на простору Косова, о чему су обавештене префектуре у Призрену, Приштини и Пећи.²⁸

Дуж границе проширене Краљевине Албаније, Италијани су распоредили своје пограничне страже (*Guardia alla Frontiera*), које су биле подељене на секторе и подсекторе. Сектор „Косово“ имао је седиште у

²⁵ Fabrizio Giardini, „L'Esercito italiano nella guerra di Liberazione Albanese“, u: *L'Albania indipendente e la relazioni italo-albanesi (1912–2012)*, urednik Alberto Becherelli, Andrea Carteny. (Roma: Edizioni Nuova Cultura, 2013), 223–224; Alexis Mehtidis, „Italian Army 8 September 1943 – Regio Esercito 8 Settembre 1943 Part X 9th Army, Albania–Kosovo“, 10. https://www.academia.edu/39778728/Italian_Army_8_September_1943_Regio_Esercito_8_Settembre_1943_Part_X_9th_ARMY_ALBANIA_KOSOVO (Пристапљено 26. 8. 2020).

²⁶ Alexis Mehtidis, „Italian Army 8 September 1943–Regio Esercito 8 Settembre 1943 Part X 9th Army, Albania–Kosovo“, 10–12. https://www.academia.edu/39778728/Italian_Army_8_September_1943_Regio_Esercito_8_Settembre_1943_Part_X_9th_ARMY_ALBANIA_KOSOVO (Пристапљено 25. 8. 2020)

²⁷ Милутин Живковић, „Штавички срез током прве године окупације (април – децембар 1941. године)“, *Баштина*, св. 39 (2015), 192.

²⁸ AQSH, f. 160, Komanda Ushtarake, v. 1942, d. 196, Porosi të gjeneralit të divizionit komandantit A. D'Aponte, drejtuar inspektorit të pergjithshëm për Kosovën, mbi masat që duhen marrë për mbrojtjen antiajrore

Призрену, док су подсектори распоређени у срезове који су се налазили на државној граници. Сваки подсектор се састојао од припадника различитих формација, тако да су у раду граничне службе учествовали припадници карабинијерије, Фашистичке милиције Албаније и управа финансијске полиције (*Guardia di Finanza*).²⁹

Упркос лошем искуству са албанским батљонима у рату са Грчком 1940. године, освајање нових територија на Балкану 1941. године и опасност од побуне окупираних народа подстакли су Италијане да изврше ново укључивање Албанаца у регуларне војне снаге. Од остатака албанских војних јединица су почетком 1942. године формирана три лака пешадијска пука, позната под именом „Ловци Албаније“. Основни задатак ових пукова било је сузбијање герилских покрета отпора и учвршћивање контроле над новоосвојеним територијама. Сваки пук се састојао од два батаљона, који су носили називе по планинама у Албанији („Грамос“, „Кората“, „Томори“, „Табарош“, „Каптина“ и „Дајти“), четири артиљеријске батерије и једне митраљеске чете. Број војника у сваком пуку износио је око 2.300 бораца.³⁰

Први пук, у чијем саставу се били батаљони „Грамос“ и „Кората“, првобитно је имао седиште у Корчи на југу земље, али је касније премештен на терен Косова и Метохије, са задатком да дејствује против четника и партизана у склопу 38. дивизије „Пуља“. Други пук са седиштем у Скадру и трећи пук са центром у Елбасану су до краја италијанске окупације деловали на простору „Старе Албаније“.³¹

Због дезертерства и ниске борбене готовости, 2. и 3. пук су 1942. године распуштени, док је 1. пук на Косову и Метохији показао успешност у борбама против партизана. Због тога је 1943. године формиран 4. пук „Ловци Албаније“, у који су регрутовани искључиво косовскометохијски Албанци. Врховна команда оружаних сна-

²⁹ Massimo Coltrinari, *L'8 settembre in Albania. La crisi armistiziale tra impotenza, errori ed eroismo (8 settembre-7 ottobre 1943)*, Roma: Nuova Cultura, 2009, 125; Милутин Живковић, *Између Велике Албаније и окупираних Србије. Нови Пазар, Тутин и Ибарски Колашин (1941-1944)*, (Лепосавић: Институт за српску културу, 2018), 60; Живковић, „Штавички срез током прве године окупације“, 194.

³⁰ AQSH, fondi 184, v. 1943, d. 77, n.a. 6, Deposito di reggimenti di fanteria Albanesi, 18. 2. 1942.

³¹ L. Molendowski, „Mozaika narodów Europy. Włoskie jednostki kolonialne i sojusznicze w latach 1939-1941 (cz. II)“, *Histmag*, 26. 10. 2007, <https://histmag.org/Mozaika-narodow-Europy.-Wloskie-jednostki-kolonialne-i-sojusznicze-w-latach-1939-1941-cz.-II-1569> (Приступљено 20. 8. 2020).

га Албаније одлучила је да 1. и 4. албански пук формирају 1. бригаду „Ловци Албаније“.³² Војници пукова „Ловци Албаније“ носили су униформе, које су поред италијанских, садржале и албанске националне ознаке, а формација је имала своју заставу, која је била идентична албанској националној застави.³³

О интегрисаности пука „Ловци Албаније“ и осталих албанских оружаних формација у Италијанску војску сведочи писмо које је албански комуниста Кочо Ташко упутио Коминтерни на јесен 1942. године: „Не постоји разлика између Италијанске војске и Албанске војске, не постоји довољна разлика између оружаних формација Албанаца с једне стране, и оружаних формација Италијана с друге стране“.³⁴ Ташко је ово написао у склопу критике деловања Народноослободилачке војске Албаније, која је у прогласима позивала на неселективно нападање свих окупаторских војних формација, укључујући и оне сачињене од Албанаца, што је негативно утицало на углед НОВ Албаније код албанског становништва.

Контакти између комунистичког покрета на Косову и Метохији и Албанаца у Италијанској војсци интензивирани су 1943. године. Секретар Обласног комитета Боро Вукмировић је заједно са Рамизом Садикуом отишао у Ђаковицу у марту 1943. године, након што је секретар Среског комитета КПЈ у Ђаковици Имер Пуља послао поруку да се једна значјана група албанских војника у Ђаковици спрема да пређе у партизане. До преласка албанских војника у партизански покрет није дошло, а Вукмировић и Садику су 7. априла ухапшени, након чега су стрељани.³⁵ Италијанска војнообавештајна служба СИМ је почеком априла обавестила Врховну команду оружаних снага Албаније да је командант југословенског партизан-

³² AQSH, fondi 184, Komanda e Mbrojtjes së Kufirit dhe e Rojës së Financës, v. 1943. d. 77, n.a. 16–17; Silvia Trani, ur., *L'unione fra l'Albania e l'Italia, censimento delle fonti (1939-1945) conservate negli archivi pubblici e privati di Roma*, (Roma: Direzione generale per gli archivi, 2007), 56.

³³ AQSH, fondi 160, Komanda Ushtarake, v. 1943, d. 15, n.a. 3, 16. 6. 1943.

³⁴ Ndreçi Plasari, Luan Malltezi, prir., *Politike antikombëtare e Enver Hoxhes. Plenumi i 2-të i KQ të PKSH. Berat, 23-27 nëntor 1944. Dokumente* (Tiranë: Drejtoria e pergjithshme e arkivare, 1996), 180.

³⁵ Spasoje Đaković, „KPJ u NOB-u i Revoluciji na Kosovu i Metohiji“, u: *Kosovo: prošlost i sadašnjost*, urednik Gordana Filipović (Beograd: Međunarodna politika, 1989), 121–122.

ског одреда „Емин Дураку“ Фадиљ Хоџа виђен „у друштву“ албанских војникау Ђаковици.³⁶

Фашистичка милиција Албаније (црнокошуљаша) представљала је још једну војну формацију у којој су Албанци чинили значајан удео војника, док је њено деловање било под контролом власти у Риму. Од четири легије црнокошуљаша у Албанији, са седиштима у Тирани, Корчи, Валони и Скадру, за Косово и Метохију је најважнија била 4. легија са седиштем у Скадру, чији 7. батаљон се налазио у Призрену и био у потпуности састављен од косовско-метохијских Албанаца. Високи комесаријат за Косово, Дебар и Стругу је у септембру 1939. године обавестио регента Јакоминија да се наклоност албанског становништва са новоприпојених крајева према власти у Тирани види и кроз масовно приступање Фашистичкој милицији Албаније.³⁷ Као и у случају „Ловаца Албаније“, закључак италијанских власти био је да Албанци са Косова и Метохије у Фашистичкој милицији Албаније дају већи допринос и имају бољи учинак у антигерилској борби од Албанаца из „Старе Албаније“.³⁸

Хапшењима и интернирањима „непријатељских елемената“ руководила је италијанска обавештајна служба – ОВРА (*Organizzazione per la Vigilanza e la Repressione dell'Antifascismo* – Организација за праћење и сузбијање антифашизма). Регионални руководиоци ОВРА уједно су били инспектори федерата Фашистичке партије Албаније, тако да су на простору Косова и Метохије постојала три регионална центра ОВРА, у Приштини, Призрену и Пећи.³⁹ Војнообавештајна служба СИМ (*Servizio Informazioni Militare*) прикупљала је информације о стању на околним територијама – Бугарској, Црној Гори и Србији под немачком окупацијом.⁴⁰ Руководилац војне службе неретко је издавао наређења и командантима карабинијерије.⁴¹

³⁶ AQSH, Komanda Ushtarake, f. 160, v. 1943, d. 196. Njoftime të bëra nga Zyra e Shërbimit Sekret Ushtarak drejtuar Komandës së Lartë të Forcave të Armatosura në Shqipëri, mbi Fadil Hoxhën që ndodhet në Gjakovë dhe kryetarë të lëvizjes komuniste serbe në Gjakovë, Fonte confidenziale ritenuta attendibile ha riferito all'Arma di Gjakova.

³⁷ AQSH, fondi 167, Komisariati i Nalte civil për Kosovë, Dibër e Strugë, v. 1941, d. 161, n.a. 1, Telegrami i Komisariati i Nalte civil për Kosovë, Dibër e Strugë për Mëkambësisë së përgjithshme.

³⁸ M. Cuzzi, *n.d.*, 126–127.

³⁹ АС, БИА, III-117, *Реферат о префектури*, а.ј. 1–2.

⁴⁰ Ali Hadri, „Okupacioni sistem na Kosovu i Metohiji 1941–1944“, *Jugoslovenski istorijski časopis*, br. 2 (1965), 51.

⁴¹ S. Đaković, *Fadilj Hodža i Enver Hodža - sličnosti i razlike* (Beograd: Naučna knjiga, 1989), 56–58.

Већ након првих пораза Југословенске војске у Априлском рату започето је формирање „добровољне албанске жандармерије“, сачињене од лица склоних криминалу, која су у том периоду извршила велики број злочина. Италијани су током лета распустили добровољну жандармерију, али су њени припадници у форми „вулнетара“ наставили да играју важну улогу у окупационом апарату. Општине и сеоски кметови су били задужени за спровођење мобилизације албанских сељака у вулнетаре, а председник општине је често предводио локалне вулнетаре у акцијама против четника и партизана. Поред тога, општине су достављале наоружање цивилима који треба да иду у борбу и издавале су наређења да сваки албански цивил мора да набави и купи пушку.⁴²

Вулнетари, који се у неким документима називају и „фашистичка плаћеничка албанска војска“, представљали су најбројнију албанску оружану формацију на тлу Косова и Метохије током рата. У нападу на село Грболе 1943. године, учествовало је неколико десетина припадника карабинијерије и преко шесто вулнетара, предвођених урошевачким потпрефектом Муртезом Шаћиријем. Злочине над српским цивилима најчешће су вршили вулнетари, који су тако остваривали и значајну материјалну добит. Вулнетари из пограничних општина Лапског среза и Приштинске префектуре служили су као додатне пограничне страже на граници окупиране Србије и Краљевине Албаније.⁴³

Општинске власти су имале обавезу да материјално снабдевају вулнетаре.⁴⁴ Албански „добровољци“ на Косову и Метохији исказивали су висок степен лојалности италијанском окупационом апарату до средине 1943. године када је избацивање Италије из рата постало извесно. Забележени су и случајеви да су вулнетари одустали од потере за партизанима, након што су открили да се ради о борцима албанске националности. Командант партизанског одреда „Зејнел Ајдини“ Фадил Хоџа се приликом једне потере коју су против њега покренули Италијани 1942. године, на албанском језику обратио локалним вулнетарима, поручивши да припадници његовог одреда „нису четници, него Албанаци“ и да у то могу и сами

⁴² АС, БИА, V-116, *Списак припадника вулнетара, фашистичке плаћеничке албанске војске у Другом светском рату*, а.ј. 1–3, 8, 50.

⁴³ Исто.

⁴⁴ АС, БИА, III-117, *Реферат о општинама*, а.ј. 16–17.

да се увере. Окупљени Албанци су се након тога разишли не желећи да пуцају на своје сународнике. Пошто су се Италијани повукли у Гњилане, припадници одреда „Зејнел Ајдини“ су од локалних Албанаца добили храну и муницију.⁴⁵

Вулнетари из Дренице предвођени Шабаном Полужом у више наврата су, без сагласности и наређења Италијана, организовали упаде на простор Недићеве Србије. У овим акцијама вршено је етничко чишћење Срба из Ибарског Колашина и Рашке области, уз пљачке и пљачку њихове имовине.⁴⁶

Карабинијерија и полиција – стуб италијанске власти на Косову и Метохији

Италијанска војно-полицијска формација карабинијерија је у мирнодопским условима била задужена за очување реда и мира, док је за време ратног стања ангажована у војним операцијама. Под влашћу Мусолинија, карабинијерија је била важан елемент репресије према политичким противницима. У окупираним деловима Југославије ова формација је била задужена за сузбијање покрета отпора окупационом режиму. Карабинијери су имали задатак да откривају и разбијају све организације које су биле уперене против Италијанске империје.⁴⁷

Четврти мобилизациони батаљон Краљевске карабинијерије који је 1941. године заузео територију Косова и Метохије првобитно је био потчињен Врховној команди Краљевске карабинијерије Албаније (*Comando Superiore Carabinieri per l'Albania*), са седиштем у Тирани. Краљевска карабинијерија Албаније настала је спајањем италијанске карабинијерије и албанске жандармерије. У октобру 1942. године одлучено је да се карабинијеријске јединице на Косову потчине команди сектора „З“ у Призрену.⁴⁸ На тај начин, карабини-

⁴⁵ АЈ, 516, Србија, МГ 2401, Ђорђевић Драгутин: Партизански одред „Зејнел Тједино“; А. Hadri, *Narodnooslobodilčki pokret na Kosovu 1941–1945*, 254.

⁴⁶ Вучина Добрић, *Стари Колашин у Другом светском рату*, Зубин Поток 2015, 18–22; М. Живковић, *Између „Велике Албаније“ и окупираних Србије*, 79–87.

⁴⁷ АС, БИА, III-118, *Реферат о карабинијерији*, а.ј. 6.

⁴⁸ AQSH, f. 152, *Ministria e Punëve të Brendshme*, v. 1942, *Komanda e prapë e karabinjereve mbretore të Shqipërisë. Zyra e rregullimit dhe e mobilizimit*, 3. X 1942.

јерија на Косову и Метохији била је директно потчињена Италијанској војсци.⁴⁹

Четврти батаљон Краљевских карабинијера подељен је на три чете (*компаније*) са седиштима у Призрену, Пећи и Приштини, а постојала је и провизорна чета у Ђаковици. Седишта префектура уједно су била и седишта компанија. Свака компанија била је подељена на неколико водова (*тененци*) тако да је у сваком срезу деловала по једна тененца. У жандармеријским станицама Краљевине Југославије Италијани су формирали „*стађионе*“, које су биле потчињене среским тененцама. Карабинијерија је имала и своју обавештајну мрежу, сачињену од „информатора“. Постојале су три врсте информатора. Они који су врбовани по затворима или пуштани из затвора по појединим задацима, а нису били плаћени, затим људи који су се истакли као пријатељи Италије, док су трећа врста информатора били плаћеници.⁵⁰

Команда карабинијерије углавном је деловала према наређењима италијанских контролних органа у албанском државном апарату, пре свега, инспектора федерата Фашистичке партије Албаније.⁵¹ Надређеност над карабинијеријом имао је и руководиоца италијанске војнообавештајне службе СИМ (*Servizio Informazioni Militare*).⁵² Акције карабинијерије и префектуре најчешће су биле координисане и у међусобном сагласју, а карабинијери су префекту подносили редовне извештаје о безбедносној ситуацији на терену. Важнији извештаји прослеђивани су Министарству унутрашњих послова у Тирани.⁵³

Карабинијери су на Косову и Метохији вршили контролу саобраћаја, управљали затворима, вршили контрашпијунску делатност

⁴⁹ АС, БИА, III-118, *Реферат о карабињерији*, а.ј. 6; Марилена Века, *Изгубљено Косово* (Београд: Хришћанска мисао, 2004), 118–123.

⁵⁰ АС, БИА, III-118, *Реферат о карабињерији*, а.ј. 6; Gojko Medenica, „Peć i okolina u okupacionom sistemu 1941-1944“, u: *Metohijski NOP odred 1941, urednik Gojko Medenica* (Beograd: Sekcija boraca Prve kosovsko-metohijske proleterske brigade, 1997), 47.

⁵¹ АС, БИА, III-118, *Реферат о карабињерији*, а.ј. 1.

⁵² S. Đaković, *Fadilj Hodža i Enver Hodža*, 56–58.

⁵³ Г. Тодоровски, *Окупацијата на Западна Македонија 1941–1944. Италијански и албански документи во превод на македонски јазик* (Струга: Друштво за наука, култура и уметност "Браќа Миладиновци", 2003), 99.

и надгледали локално становништво.⁵⁴ Поручник карабинијерије је имао надзор над вулнетарима у срезу. У пограничним срезовима, карабинијерија је учествовала у контроли граничних прелаза.⁵⁵ Командант карабинијерије оверавао је личне карте, које су од априла 1942. године морали да поседују сви становници „Велике Албаније“ неалбанске националности, старији од 14. година.⁵⁶

Италијанске власти нису желеле да се у окупираним подручјима Југославије припојеним Великој Албанији спроводи прекомеран терор, страхујући да би то могло да доведе до распламсавања покрета отпора. Зато су италијанска војска и карабинијерија у косовскометохијским селима некада представљале препреку за злочине Албанаца над српским цивилима. Према сведочењима косовскометохијских Срба, дешавало се да локални Албанци карабинијерији и италијанској војсци лажно доставе податке да се у неком српском селу крију четници или партизани, како би Италијани напали то село.⁵⁷

Италијанска војска и карабинијерија примењивале су сурове методе према лицима осумњиченим за учешће у неком од покрета отпора. Када су власти Приштинске префектуре почетком 1943. године откриле план КПЈ за заузимање Липљана и подизање устанка у Грачаничком срезу, организована је рација у селу Суви До, у којој је учествовало око 1.500 припадника италијанске војске, карабинијерије и албанских вулнетара, а војне јединице и вулнетарске групе су довођене и из Пећке и Призренске префектуре. Становници села су одведени у некадашњу школу, која је током рата имала функцију затвора. Уследила су мучења са циљем откривања завере, а захваљујући политичком комесару Косовског одреда и секретару Средског комитета КПЈ у Грачаничком срезу Аци Марковићу Кошћи, који

⁵⁴ *Handbook on the Italian Military Forces* (Washington: Military Intelligence Service, 1943), 12–13.

⁵⁵ AQSH, f. 166, Ministria e Tokave të Liruarë, d. 9, Telegram prefekturave qarkore nën prefekturave; AC, БИА, III-117, Реферат о карабинијерији, а.ј. 1.

⁵⁶ AQSH, f. 149, Kryeministria, v. 1942, d. VI/63, Urdhër qarkore e inspektorit epror të KKM dërguar Kryeinspektoriatit të Përgjithshëm për Kosovën dhe prefekturave Prizren, Prishtinë, Pejë, mbi pajisjen me letërnjoftim personat me kombësi joshqiptare, 10. IV 1942.

⁵⁷ Радојко Јовановић, *Бело светло на митровачке црвене записе* (Косовска Митровица: Градска библиотека „Вук Караџић“, 2009), 166.

је, мучен до смрти, одбио да ода имена сабораца, избегнуто је потпуно разоткривање партијске организације на овом терену.⁵⁸

У центрима префектура, Приштини, Призрену и Пећи, формирана је редовна полиција, која се у југословенским изворима назива *квестура*. У сваком од центара префектуре деловало је између тридесет и четрдесет припадника полиције, не рачунајући њене агенте и сараднике.⁵⁹ За разлику од карабинијерије, полиција није имала станице у осталим среским седиштима и општинама. Полиција није била директно потчињена Риму, већ се налазила у саставу државног апарата Краљевине Албаније. Ипак, поред команданта полиције који је био Албанац, постојала је и функција саветника, коју је по правилу заузимао Италијан. На тај начин, рад полиције у три косовско-метохијска града био је под чврстом италијанском контролом до септембра 1943. године.⁶⁰

Извештај италијанског саветника у Призренској полицији упућен главном полицијском саветнику из октобра 1942. године указује на незадовољство Италијана због начина на који су Албанци управљали државним полицијским институцијама:

„Они не познају ни праксу администрације, ни најосновнија, општа правила полиције, принципе закона или кривичне поступке; чине грубе грешке у вези с дефиницијама злочина, изостављају оверавање пријављених злочина и парница, ослобађају људе криве за злочине, да би их касније ухапсили тек након што су поново ухваћени на делу“.⁶¹

Полиција је оперативно била подређена префекту, којем је свака 24 часа достављала извештаје о стању на терену града. Када је долазило до несугласица између префекта и полиције, министарство унутрашњих послова у Тирани је слало инспектора да посредује у решавању спора.⁶²

⁵⁸ АЈ, 516, Србија, МГ 2341, Бошковић Василије: „Сећање на напад фашиста на Суви До 14. 1. 1943. године и херојску смрт друга Аце Маровића Кошће“; Miodrag Nikolić, *Priština: Grad heroj* (Beograd: Narodna armija, 1980), 40–45.

⁵⁹ A. Hadri, „Okupacioni sistem na Kosovu i Metohiji 1941–1944“, *Jugoslavenski istorijski časopis*, br. 2 (1965), 49.

⁶⁰ АС, БИА III-118, *Материјали о префектурама за време рата (1941 – 1945)*, Префектура, а.ј. 17.

⁶¹ Цитирано према: G. Villari, „A Failed Experiment: The Exportation of Fascism to Albania“, 165.

⁶² АС, БИА, III-118, *Материјали о префектурама за време рата (1941–1945)*, Префектура, а.ј. 17.

Војно-полицијске формације играле су важну улогу у политичком апарату Велике Албаније. Команданти карабинијерије и полиције, као и команданти места у Приштини, Пећи и Призрену уједно су били и чланови „ужег одбора“ федерата Фашистичке партије Албаније у Приштинској, Призренској и Пећкој префектури. Овај орган, у чијем раду су учествовали и префекти, потпрефекти, управници школа и председници општина, разматрао је најважнија политичка питања на нивоу префектуре. Команда карабинијерије давала је мишљење о сваком кандидату за чланство у Фашистичкој партији Албанији.⁶³

Реорганизација војних јединица у условима слабљења италијанског утицаја у Албанији

Слабљење италијанских позиција у рату почетком 1943. године довело је до јачања елемената албанске државности и самосталности. Франческо Јакомини је, након четири године обављања дужности регента, у априлу 1943. године напустио ту позицију. Власти у Риму су закључиле да Јакоминијеве репресивне мере према албанском покрету отпора нису дале резултате, тако да је на његово место постављен генерал Алберто Париани, који је заступао политику уступака албанским националним захтевима, како би фашистички режим сачувао подршку већине становништва. У сарадњи новог регента и фашистичких влада Малићија Бушатија и Екрема Либохове, на пролеће 1943. године обновљена су поједина страна дипломатска представништва у Тирани, а Фашистичка милиција Албаније замењена је Гардом Велике Албаније. Посебним декретима поново је формирана албанска жандармерија, која је 1939. године била укинута и замењена карабинијеријом. У састав обновљене албанске жандармерије ушли су сви карабинијери албанске националности, али је примат у војно-полицијским операцијама и даље имала карабинијерија.⁶⁴

Пошто су јединице косовскометохијских Албанаца у италијанској војсци показале боље резултате од осталих албанских оружаних формација, у априлу 1943. године формиран је још један пук – 4.

⁶³ АС, БИА, III-117, *Реферат о федерату*, а.ј. 6.

⁶⁴ S. Trani, *n.d.*, 58. G. Villari, „Repressione e resistenze in Albania“, 96.

пук „Ловци Албаније“, који је заједно са 1. пуком чинио новоформирану 1. бригаду „Ловци Албаније“. Ова бригада постала је важан војни ослонац на Косову и Метохији, док су 71. и 72. пешадијски пук дивизије „Пуља“ више ангажовани на простору Старе Албаније против албанског партизанског покрета. Дивизија „Пуља“ је додатно ојачана, укључивањем у њен састав 108. минобацачког батаљона и неколико митраљеских чета.⁶⁵

Врховна команда оружаних снага Албаније је 1. јуна 1943. године променила име у „Команда 9. армије“. Тада је извршена реорганизација италијанских снага на Балкану. Формирана је Група армија Исток, са седиштем у Тирани, у чијем саставу сеналазила Команда 9. армије, 14. армијски корпус стациониран у Црној Гори, 6. армијски корпус стациониран у околини Дубрвника, и италијанске снаге у Грчкој. На челу Групе армије Исток налазио се генерал-пуковник Ецио Роси.⁶⁶

Средином јуна Команда 9. армије направила је план додатног укључивања косовскометохијских Албанаца у Италијанску војску. До 15. октобра 1943. године планирано је формирање новог пука „Ловци Албаније“, једног батаљона „Гарде Велике Албаније“ и батерије „Семан“. Косовскометохијским Албанцима намењена је посебна улога у организационим и кадровским реформама у војсци. Планирано је да до краја децембра 1943. године, део официра из „Старе Албаније“ буде отпуштен из службе и замењен новим официрима, углавном из Метохије, Косова и Западне Македоније. Планирано је да се у саставе 4. и 25. корпуса, као и сектора „3“ први пут укључи и 1.300 Срба и Македонаца.⁶⁷

После пада Мусолинија 8. августа 1943. године дошло је до губитка утицаја Италијана у државној политици Албаније.⁶⁸ Жандармерија је додатно учвршћена, док је карабинијерија почела да убрзано губи ауторитет. Жандармерија Краљевине Албаније је у најве-

⁶⁵ Alexis Mehtidis, „Italian Army 8 September 1943-Regio Esercito 8 Settembre 1943 Part X 9th Army, Albania-Kosovo“, 11–12. https://www.academia.edu/39778728/Italian_Army_8_September_1943_Regio_Esercito_8_Settembre_1943_Part_X_9th_ARMY_ALBANIA_KOSOVO (Приступљено 28. 8. 2020),

⁶⁶ Velimir Ivetić, „Kapitulacija Italije i razoružavanje italijanskih oružanih snaga u Jugoslaviji 1943. godine“, *Vojnoistorijski glasnik*, br. 1 (1984), 375.

⁶⁷ AQSH, fondi 184, Komanda e Mbrotjtjes së Kufirit dhe e Rojës së Financës, v. 1943. d. 77, n.a. 15.

⁶⁸ A. Hadri, *Narodnooslobodilčki pokret na Kosovu 1941–1945*, 104.

ћој мери преузела организациону структуру одлазеће италијанске карабинијерије.⁶⁹ Прво су формиране окружне команде жандармерије у Пећи, Приштини и Призрену, које су имале директну везу са Владом у Тирани. Потом су формиране среске команде у потпрефектурама, и на крају жандармеријске станице у општинама.⁷⁰ Жандармерија је имала разгранату обавештајну делатност преко агената и сарадника, од којих је добијала податке о припадницима и симпатизерима НОП-а. На основу добијених података, жандармерија је организовала акције у којима су често вршени злочини над цивилима.⁷¹ Структура и персонални састав полиције су остали исти, с тим што је укинута функција италијанског „саветника“ у полицијским станицама, која је Италијанима омогућавала контролу рада ове институције.⁷² Полиција је могла да хапси и води истрагу против ухапшених, али је у року од 24 сата о томе морала да обавести префекта и тужиоца, којима је оперативно била подређена.⁷³

Немачке трупе почеле су да улазе у Албанију још током јула и августа 1943. године, како би превентивно спречиле евентуално савезничко искрцавање на албанској обали. Након 8. септембра и капитулације Италије, Немци су војно заузели целокупно подручје „Краљевине Албаније“ и приступили мерама формирања албанских државних и војних установа како би војни трошкови на запоседнутој територији били што мањи.⁷⁴ Нова влада у Тирани је 14. октобра 1943. године прогласила „независност Албаније и ослобођење од италијанске окупације“.⁷⁵

⁶⁹ АС, БИА III-117, *Извештај опуномоћства Удбе у Истоку окружном одељењу Удбе у Пећи, 20. септембар 1946*; Милутин Фолић, „Окупациони систем и колаборација на Косову и Метохији 1941–1945.“, у: *Други светски рат – 50 година касније I*, уредник Владо Стругар (Подгорица: Црногорска академија наука и уметности, 1997), 565.

⁷⁰ АС, БИА III-117, *Реферат о жандармерији*, а.ј. 10.

⁷¹ АС, БИА III-117, *Реферат о жандармерији*, а.ј. 8.

⁷² АС, БИА, III-139, *Државни апарат на КиМ за време окупације и непосредно после Другог светског рата, Реферат о државној полицији*, а.ј. 20.

⁷³ АС, БИА, III-117, *Државна полиција*.

⁷⁴ ВА, НОВЈ, к-223, ф-10, д-19; Милутин Живковић, „Интегрисање Велике Албаније. Албанско-муслимански напади на Србе у Штавичком, Дежевском и Сјеничком срезу у јесен 1943. године“, *Војноисторијски гласник*, бр. 2 (2017), 185–187; Ana Lalaj, „Konferenca e Bujanit, 31 dhjetor 1943 - 2 janar 1944, një analizë e rivlerësuar“, *Studime historike*, br. 1-2 (2011), 140–214; Paskal Milo, *Shqiptarët në Luftën e Dytë Botërore* (Tiranë: Toena, 2014), 286–300.

⁷⁵ Глигор Тодоровски, *Окупацијата на Западна Македонија* (Скопље: Мисла, 1975), 20.

Одлазак Италијана и долазак немачких трупа погоршали су безбедносно стање српског становништва на Косову и Метохији. Пукови „Ловци Албаније“ и вулнетари су током септембра 1944. године нападали и разоружавали преостале италијанске јединице, чиме су демонстрирали лојалност новим немачким заштитницима. Вође албанских вулнетарских јединица тада су постали команданти жандармеријских станица. Командант среске жандармерије имао је кључну улогу у функционисању ове установе. Мехмет Чауши у Источком срезу и Хамдија Јашаревић у Урошевачком срезу посебно су се истицали у терору и злочинима након одласка Италијана. Урошевачка жандармерија под командом Хамдије Јашаревића је након окршаја са Италијанима у септембру 1943. године стрељала тридесет Срба из Урошевца, због њихове наводне помоћи италијанским војницима. Источка жандармерија је у октобру 1943. године ухапсила и стрељала шездесет Срба у селу Ракош, као одмазду за два убијена немачка војника.⁷⁶

* * *

Прва фаза окупације Косова и Метохије обележена је терором и злочинима почињеним од стране качака из Албаније. Персонални састав државног апарата се у потпуности променио, док су нерегуларне формације из Албаније и „добровољне жандармерије“ формиране од косовскометохијских Албанаца чиниле масовне злочине над српском популацијом. У складу са италијанско-немачким споразумом, током лета и јесени 1941. године на највећем делу Косова и Метохије успостављене су институције и државна организација „Краљевине Албаније“. Стуб италијанске контроле овог простора представљала је пешадијска дивизија „Пуља“ и Краљевска карабинијерија. Најчешћи вид репресије била су масовна хапшења и мучења лица осумњичених за учествовање у покретима отпора. Албанско учешће у војсци огледало се у 7. батаљону 2. легије Фашистичке партије Албаније и 1. пуку „Ловци Албаније“ у саставу дивизије „Пуља“, а локалне власти су имале задатак да од албанских сељака формирају добровољачке формације – „вулнетаре“.

Италијанске војне власти су биле задовољне учинком 1. пука „Ловци Албаније“, који је деловао на Косову и Метохији, због чега су

⁷⁶ АС, БИА, III-117, *Реферат о жандармерији*, а.ј. 13; АС, БИА, V-9. *Балистички покрет. Реферат о злочину окупатора и свих квислинга у времену окупације*, а.ј. 25,

1943. године од косовскометохијских Албснсвс формирале и 4. пук „Ловци Албаније“, а планирано је да се до краја године успоставе нове војне јединице састављене од Албанаца, као и прве италијанске војне јединице састављене од Срба и Македонаца. Спровођење ових планова прекинуто је избацивањем Италије из рата у септембру 1943. године.

Долазак немачке војске у Албанију довео је до брисања бројних елемената италијанске власти у тој земљи. Фашистичка партија Албаније замењена је Бали комбетаром, Фашистичка милиција Албаније замењена је Албанском добровољном милицијом, а италијанска карабинијерија и квестура замењене су албанском жандармеријом и полицијом. Италијанску војску и обавештајни апарат замениле су немачке војне и безбедносне структуре.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори

Arkivi Qendror Shtetëror

Fondi 152, Ministria e Punëve të Brendshme

Fondi 160, Komanda Ushtarake

Fondi 166, Ministria e Tokave të Liruar

Fondi 167, Komisariati i Naltë Civil për Kosovën, Dibrën, Strugën

Fondi 178, Ministria e Financave, Drejtoria e Pergjithshme e Financave

Fondi 184, Komanda e Mbrojtjes së Kufirit dhe e Rojës së Financës

Архив Југославије

Фонд 516, Мемоарска грађа

Архив Србије, Београд

Фонд Безбедносно-информативне агенције

Војни архив

Фонд Народноослободилачке војске Југославије

Објављени извори

Јовановић, Радојко. *Бело светло на митровачке црвене записе*. Косовска Митровица: Градска библиотека „Вук Караџић“, 2009.

Ndreçi, Plasari, Malltezi, Luan, *prir. Politike antikombëtare e Enver Hoxhes. Plenumi i 2-të i KQ të PKSH. Berat, 23-27 nëntor 1944. Dokumente*. Tiranë: Drejtoria e pergjithshme e arkivare, 1996.

Тодоровски, Глигор, *ur. Окупацијата на Западна Македонија 1941–1944. Италијански и албански документи во превод на македонски јазик*. Струга: Друштво за наука, култура и уметност „Браќа Миладиновци“, 2003.

Trani, Silvia, *ur. L'unione fra l'Albania e l'Italia, censimento delle fonti (1939-1945) conservate negli archivi pubblici e privati di Roma*. Roma: Direzione generale per gli archivi, 2007.

Handbook on the Italian Military Forces. Washington: Military Intelligence Service, 1943.

Литература

Антонијевић, Ненад. *Косово и Метохија 1941–1945. година. Ратни злочини*. Београд: Музеј жртва геноцида, 2017.

Алексић, Драган. *Привреда Србије у Другом светском рату*. Београд: ИНИС, 2002.

Бошковић, Бранко. „Преглед специфичности народноослободилачког покрета на Косову и Метохији (1941–1945. године)“. Приштина 1991, *Космет*, 1 (1991), 211–281.

Vavić, Milorad. „Kontrarevolucionarne organizacije na Kosovu i Metohiji 1941–1945. godine“. *Časopis za suvremenu povijest*, br. 3 (1987), 49–68.

Vavić, Milorad, Ličina, Đorđe, Pavlovski, Jovan. *Andrija Artuković, Vjekoslav Luburić, Xhafer Deva, Vančo Mihailov*. Zagreb: Centar za informacije i publicitet, 1985.

Века, Марилина. *Изгубљено Косово*. Београд: Хришћанска мисао, 2004.

Велојић, Далибор. „Косовска дивизија у Априлском рату“. *Баштина*, св. 36 (2014), 223–242.

Villari, Giovanni. „A Failed Experiment: The Exportation of Fascism to Albania“. *Modern Italy*, 12, 2 (2007), 157–171.

Villari, Giovanni. „Repressione e resistenze in Albania“. *Qualestoria*, 2 (2015), 81–98.

Виријевић, Владан, Марковић, Златибор. „Прогон и страдања Срба у Ђаковичком срезу 1941. године“. У: *Косово и Метохија у Другом светском рату. Седам деценија касније*. Уредник Владан Виријевић, Далибор

Елезовић, 89–107. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 2016.

Giardini, Fabrizio. „L'Esercito italiano nella guerra di Liberazione Albanese”. U: *L'Albania indipendente e la relazioni italo-albanesi (1912–2012)*. Urednik Alberto Becherelli, Andrea Carteny, 223–238. Roma: Edizioni Nuova Cultura, 2013.

Godi, Federico. „L'occupazione italiana in Montenegro. Forme di guerriglia e dinamiche politiche del collaborazionismo četnico (1941–1943)”. *Qualestoria*, br. 2 (2015), 65–80.

Добрић, Вучина. *Стари Колашин у Другом светком рату*. Зубин Поток: Стари Колашин, 2015.

Đaković, Spasoje. „KPJ u NOB i revoluciji na Kosovu”. U: *Kosovo: prošlost i sadašnjost*. Urednik Gordana Filipović, 118–131. Beograd: Međunarodna politika, 1989.

Đaković, Spasoje. *Fadilj Hodža i Enver Hodža - sličnosti i razlike*. Beograd: Naučna knjiga, 1989.

Elsie, Robert, ur. *Historical Dictionary of Albania. Second Edition*. Lanham – Toronto – Plymouth: Scarecrow Press, 2010.

Живковић, Милутин. *Између Велике Албаније и окупираних Србије. Нови Пазар, Тутин и Ибарски Колашин (1941–1944)*. Лепосавић: Институт за српску културу, 2018.

Живковић, Милутин. „Интегрисање Велике Албаније. Албанско-муслимански напади на Србе у Штавичком, Дежевском и Сјеничком срезу у јесен 1943. године”. *Војноисторијски гласник*, бр. 2 (2017), 185–203.

Живковић, Милутин. „Штавички срез током прве године окупације (април – децембар 1941. године)”, *Баштина*, св. 39 (2015), 189–208.

Ivetić, Velimir. „Kapitulacija Italije i razoružavanje italijanskih oružanih snaga u Jugoslaviji 1943. godine”, *Војноисторијски гласник*, бр. 1 (1984), 367–386.

Lalaj, Ana. „Konferenca e Bujanit, 31 dhjetor 1943 - 2 janar 1944, një analizë e rivlerësuar”. *Studime historike*, br. 1-2 (2011), 135–160.

Micheletta, Lucha. „Italy, Greater Albania and Kosovo 1939–1943”. *Nuova - Rivista Storica*, 2 (2013), 521–542.

Milo, Paskal. *Shqiptarët në Luftën e Dytë Botërore*. Tiranë: Toena, 2014.

Medenica, Gojko. „Peć i okolina u okupacionom sistemu 1941–1944”. U: *Metohijski NOP odred 1941*. Urednik Gojko Medenica, 44–54. Beograd: Sekcija boraca Prve kosovsko-metohijske proleterske brigade, 1997.

Nenezić, Dragan. *Jugoslovenske oblasti pod Italijom 1941–1943*. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1999.

Nikolić, Miodrag. *Priština: Grad heroj*. Beograd: Narodna armija, 1980.

Павловић, Благоје. *Страдање Срба 1389-2009*. Београд: Б.К. Павловић, 2010.

Павловић, Момчило, ур. *Косово и Метохија 1912–2010. Хронологија*. Београд: Институт за савремену историју, 2011.

Пејин, Јован. *Страдање Срба у Метохији 1941–1944*. Београд: Архив Србије, 1994.

Petranović, Branko. *Srbija u Drugom svetskom ratu*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1992.

Тодоровски, Глигор. *Окупацијата на Западна Македонија*. Скопље: Мисла, 1975.

Фолић, Милутин. „Окупациони систем и колаборација на Косову и Метохији 1941–1945“. У: *Други светски рат – 50 година касније I*, Уредник Владо Стругар, 561–573. Подгорица: Црногорска академија наука и уметности, 1997.

Hadri, Ali. *Narodnooslobodilčaki pokret na Kosovu 1941–1945*. Priština: Zavod za istoriju Kosova, 1973.

Hadri, Ali. „Okupacioni sistem na Kosovu i Metohiji 1941–1944“. *Jugoslovenski istorijski časopis*, br. 2 (1965), 39–60.

Halimi, Redi. „L’Albania fascista (1939-1943). Stato della ricerca e piste da seguire“. *Diacronie*, 31, br. 3 (2017), 1–13.

Coltrinari, Massimo. *L’8 settembre in Albania. La crisi armistiziale tra impotenza, errori ed eroismo (8 settembre-7 ottobre 1943)*. Roma: Nuova Cultura, 2009.

Cuzzi, Marco. „Quando Mussolini costruiva la Grande Albania“. *Limes*, br. 2 (2001), 123–129.

Интернет

Leszek Molendowski, „Mozaika narodów Europy. Włoskie jednostki kolonialne i sojusznicze w latach 1939–1941 (cz. II)“, *Histmag*, 26. 10. 2007, <https://histmag.org/Mozaika-narodow-Europy.-Wloskie-jednostki-kolonialne-i-sojusznicze-w-latach-1939-1941-cz.-II-1569> (Пристапљено 17. 8. 2020).

Alexis Mehtidis, „Italian Army 8 September 1943-Regio Esercito 8 Settembre 1943 Part X 9th Army, Albania-Kosovo“, 10. https://www.academia.edu/39778728/Italian_Army_8_September_1943_Regio_Esercito_8_Septembre_1943_Part_X_9th_ARMY_ALBANIA_KOSOVO (Пристапљено 26. 8. 2020).

Dr. Igor Vukadinović, Research Fellow
Institute for Balkan studies, SANU, Belgrade
e-mail: vukadinovicigor3@gmail.com

ITALIAN AND ALBANIAN MILITARY FORMATIONS IN KOSOVO AND METOHIJA (1941-1943)

(Summary)

During the attack on Yugoslavia in 1941, the Italian army used Albanian guerrilla formations to weaken and demoralize Yugoslav forces. After the end of April war, Italians tried to limit the activities of the Albanian guerrilla, since the mass crimes against the Serbian population led to the strengthening of the resistance movement. The main task of the 38th Infantry Division "Puglia" and the Carabinieri units in Kosovo and Metohija was to preserve the fascist order and prevent the spread of the resistance movement. In the control of the conquered territories, the Albanian regiments within the Italian army and the Fascist militia of Albania played an important role, as well as the voluntary formations of Albanian peasants - the Vulnetars. The weakening of Italy's position in the war led to the reorganization of the military and police forces of the "Kingdom of Albania" and to the formation of new Albanian military units. In the middle of 1943, the Italian command in Albania made a plan to form units composed of Serbs and Macedonians, however, this did not happen due to the capitulation of Italy in September 1943.

KEY WORDS: *Italian army, Yugoslavia, Kosovo and Metohija, Albanian army, Second World War, Albanian Fascist Milita.*